

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Алексей Димитров Стоев,
Институт за космически изследвания и технологии - БАН,

член на Научно жури, съгласно заповед Заповед № 1024/30.04.2018 г. на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“, във връзка с провеждането на защитата на дисертационния труд за присъждане на ОНС „Доктор“ по научната специалност „Теория и история на културата“, професионално направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки на Ставрос Димитриос Киотсекоглу, докторант в задочна форма на обучение в катедра „Културология“ на Факултета по изкуствата при ЮЗУ „Неофит Рилски“.

1. Актуалност и значимост на разработвания научен проблем, цел и задачи на дисертационния труд

Представеният за рецензиране дисертационен труд на тема: „Мегалитни паметници от Егейска Тракия – Антропологически аспекти“ на Ставрос Димитриос Киотсекоглу, докторант в задочна форма на обучение в катедра „Културология“ на Факултета по изкуствата при ЮЗУ „Неофит Рилски“ с научни ръководители проф. д.н.к Васил Марков и гл. ас. д-р Димитрия Спасова е посветен на проблема с локализацията на мегалитни комплекси (йерофании, сакрални места, погребални монументи) в Егейска Тракия, както и изявяване на връзката им с античните орфическо - дионисиєви практики. Също така това изследване има за цел да запълни липсата на информация, както и да интерпретира влиянието на вярата, погребалните и мистериални практики на тракийското племе кикони, населявало тези земи върху многобройните следи в обработени големи скали и скални комплекси. В изпълнение на основните цели на проучването са определени 6 задачи, които систематично подхождат спрямо предмета и обекта на доктората.

При изследването на мегалитните обекти на територията на Област Еврос докторанта е използвал основно три източника на информация: Първо - археологически данни за скални структури и други мегалитни паметници, Второ – т. н. иконографски доказателства, за каквито докторанта приема скално-изсечени образи (силуети), наблюдавани при тракийските скални обекти и Трето – различни сведения от литературни източници.

Трудът се явява обобщено изследване с научен и научно-приложен характер, свързано с изследване на интересни обекти, данните за които са ефективно извлечени от информационния обмен в областта на историята, археологията, културологията и археоастрономията, като за целта са показани структури от скално-изсечени и мегалитни паметници на територията на района Еврос, Република Гърция.

2. Обща характеристика и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от увод, изложение в три глави, заключение, приложения с общ обем 299 страници и съдържа включително 172 изображения, 1 приложение и 5 броя публикации по темата на дисертацията., като съдържанието е изложено и съобразено с целите на изследването. Библиографията използва 331 литературни източника, на различни езици: английски, гръцки, български, италиански, немски.

В дисертационния труд са изследвани над 80 паметника на указаната територия в Република Гърция. От гледна точка на методологията, автора е подходил правилно към проучването на паметниците. То е направено в рамките на три етапа: а)структурен анализ с археологически и геологически интерпретации; б)хронологичен подход и сравнително изследване на общите черти,

които могат да се открият при различните мегалитни обекти. И накрая, в)получените резултати са анализирани в контекста на определяне предназначението и функцията на паметниците. Структурният преглед, който е направил автора цели да уточни характеристиките на самите мегалитни обекти, като отчита тяхната топография и връзки със природната среда.

Във **Въведението** са обосновани актуалността на темата, формулирани са предметът, целта и задачите на изследването в дисертацията.

Актуалността на темата на дисертацията се изразява във възможността да се направи връзка между скално-изсечените и мегалитните паметници на територията на Егейска Тракия, сакралната им структура и намерените свидетелства за древни религиозни ритуали и погребални практики по тези земи.

Главната цел на дисертационния труд е дефиниран като локализация на скално-изсечени и мегалитни комплекси (йерофании, сакрални места, погребални монументи) в Егейска Тракия и свързването им с античните орфическо-дионисиеви практики. Също така, дисертационното изследване има за цел да запълни липсата на информация, която засяга вярата, погребалните и мистериални практики на тракийското племе кикони, населявало тези земи и оставило безписмени, но ясни следи в обработени големи скали и камъни като израз на възможната вяра в безсмъртието на душата.

Целта и задачите на дисертационния труд са формулирани коректно. В изпълнение на основните цели на проучването са определени 6 задачи, които систематично изпълват съдържанието на предмета и обекта на доктората. Това е направено по пътя на използване на съвременни средства за събиране, съхранение, обработване и представяне на данни. Обект на изследване в дисертационния труд са скално-изсечени и мегалитни комплекси, начините за тяхното припознаване като сакрални места и обекти, скално-изсечените и мегалитни системи за събиране, предаване, обработка, на астрономически данни, за структуриране и поддържане на астрономически календар и неговото контролиране в реално време.

Първа глава е посветена на **Антропология на сакралното**, и започва с анализ на сакралното и неговите проявления по отношение на пространството, времето, природната среда, Вселената, като част от вярванията на хората в един период от Праисторическата епоха до Античността. Следващата част е посветена на шаманизма като явление в древната човешка култура. Главата завършва с Феноменология на сакралните места, която засяга всички символични елементи, съставляващи сакралното им пространство. Заключение в края на главата обобщава основните изводи от анализа, което поставя основата за връзката на мегалитните обекти със сакралната територия, които предстоят да бъдат представени и анализирани в следващите глави на дисертацията.

Във втора глава наречена **Сакрални мегалитни конструкции** е представен разработения за целите на изследването анализ на теориите за неолитизацията на Европа и генезиса на сакралните мегалитни архитектурни конструкции, които се срещат в Атлантическата част на Европа, на Иберийския полуостров и Средиземноморието. Представени са мегалитни архитектурни обекти като камерни гробници, долмени, менхири, кромлехи и други култови конструкции, които създават широк типологичен диапазон, в който се поместват и мегалитните конструкции на Балканите, в България, Турция и Гърция.

Особено интересна е критериалната теза, че мегалитния обект бивайки структура, построена от големи и тежки обработени камъни, без да е използвано спойващо вещество са най-вече плод на човешката технологична способност да променя природната среда. Подчертано е, че тази намеса е белязана от изключително познание за самата среда, така че най-често след създаването на един мегалитен обект, той се трансформира като функция на културните особености на социума, както и в архитектурно пространство обслужващо същия.

Във Втора глава е направено обобщение на типичните характеристики на мегалитните паметници на територията на Европа. Локалните характеристики на мегалитните паметници на територията на държавите България, Турция и Гърция дават основание да се смята, че Балканският мегалитизъм е феномен, който се е развил самостоятелно от този в Западна и Северна Европа. Същото се отнася и за неговата оригиналност по отношение на използването на тези структури в духовните практики на палеобалканските народи.

В трета глава наречена **Мегалитни комплекси в региона на Еврос** са описани и анализирани мегалитните комплекси на територията на Област Еврос. Описанието на мегалитните паметници се базира на географски характеристики, обективен анализ и цялостна интерпретация. Тази интерпретация е направена в контекста на най-добрите възможни начини за изясняване на причините, довели до създаването на скално-изсечените и мегалитни структури. Описанието следва типологията, предложена във втора глава на дисертацията. Гробниците са продължение и концептуална трансформация на пространството на живите хора, където ясно се вижда съвместното съществуване на некропола и защитните съоръжения в естествената им среда. Интересно е да се проследи как архитектурните решения за едно или друго мегалитно сакрално убежище изразява културната идентичност от гледна точка на ритуали, традиции и вярвания в обществото.

Особено добре се вписва в този анализ присъствието на антропоморфните ниши на територията на Егейска Тракия, които изразяват очите на Богинята – майка изсечени в скалата. Показателни са изображенията дадени като примери – тези при Кирки, където дълбоко издяланите ниши оформят лицето/маската на Богинята – майка. Тази своеобразна тракийска иконография изобразява субстанцията на тракийската доктрина като придават лице на едно огромно и безсмъртно божество, властващо над всичко живо и мъртво и предопределящо съдбата на обществото като цяло.

Заклучение на дисертацията

1. В дисертацията автора е успял да представи сакралното и профанното като въведение във феноменологичното и историческото изследване на религиите, опитвайки се да го фокусира върху ценностите на религиозния опит. Показана е ясна връзка между символизма и съзнанието, както и между едни и същи специфични характеристики на сакралното и профанното. Хората дефинирали това, остават наследници на религиозните вярвания на предшественици си в своята историческа епоха.

В този контекст е показан и шаманизмът – тази много древна духовна практика, която е в директно отношение със сакралното, целяща да хармонизира баланса между видимия и невидимия свят. Екстатичното състояние на шамана се постига и чрез песнопения и барабанни звуци, подсилени с акустични скални структури и наркотични отвари.

2. Също така, автора показва ясно, че скално-изсечените и мегалитни паметници съществуват главно на основата на религиозна идеология, която в своето време е силен териториален маркер и метафоричен защитник на територията. Мегалитизмът е дефинитивно свързан със земеделските общества и концентрирането на сила, власт и ресурси след появата на земеделието. Неолитната епоха носи в себе си ускорена еволюция на отношението на хората към мъртвите и в разбирането за задгробния живот. Свързаната с това религия ясно показва преминаването от единични погребения в пещери към погребения в колективни гробници с мегалитна монументалност. Това вероятно е водело и до нов вид ритуалност.

3. Докторанта показва, че на територията на Егейска Тракия съществуващите архаични сакрални места, които представляват умален модел на космическия пейзаж. По принцип, това са места, направени чрез обработени камъни или изсечени скали, с присъствие на извори, потоци, дървета, олтари, жертвени ями и скално-изсечени улеи. Почти винаги в естествения ландшафт има следи от човешката намеса, а сакралното място е формирано от скално-изсечени гробници или от присъствието на долмен, от изсечени в скалата божествени символи, каменни лица и др. Добър пример в това отношение е култовият комплекс „камък-растение“, който е представяне на древния символизъм на сакралното място. В Егейска Тракия тази комбинация с каменната гъба съставлява

вегеталната проява на безсмъртието. Най-вероятно, божеството е приравнено с гъбата, която приема ролята на космическото дърво. Това значи, че комплексът с божествената гъба, заобиколен от космологични знаци, се намира на сакралното място и е възприемано като „центъра на света“. Там именно е изворът на живота, младостта и безсмъртието за индивида и социума като цяло.

От друга страна, мистериалният култ за инициация в скално-изсечените пещери-утроби се е реализирал в специални дни според слънчевия календар в рамките на слънчевата тропическа година. Посветените наблюдавали слънчевия лъч, който прониквал в пещерата-утроба като космогонична метафора за свещения инцестен брак между Великата богиня-майка и Синът - Слънце. Тази връзка представлява ядрото на устно предаваната Орфическа вяра и теологична традиция. Поради тази причина, авторът дефинира тракийският орфизъм като „вяра в безсмъртието на енергията, съпяла надежда за човешката вечност и възраждане“. Паралелно с това на тези мегалитни „обсерватории“ древните измервали времето и дефинирали и подържали в епохите своя социален, земеделски и ритуален календар. Много от тези мегалитни структури са построени в наблюдателни позиции спрямо местни релефни особености, позволяващи да се проследява движението на Слънцето по време на слънцестоянията и равноденствията, както и на Луната с нейните много по-сложни цикли на движение на небесната сфера и във времето.

Избраният от докторанта подход осигурява постигането на поставените пред научния труд цел и задачи.

3. Характеристика на научните и научно-приложните приноси в дисертационния труд. Достоверност на материала

При рецензирането на дисертационния труд може да се заключи, че докторантът задълбочено познава състоянието на проблема и творчески е подходил при разработването и решаването му. По същество авторът стриктно се е придържал към основната схема на научното изследване - описание на функционалните зависимости между основните параметри и свойства на археологическите мегалитни паметници и структури, както и природната среда, методите за изследване, моделиране и проверка за адекватност на получените резултати.

Избраните и акуратно осъществени подходи за решаване на научния проблем и възможността за практическото му приложение характеризират докторанта, като добре осведомен, творчески оценяващ нивото на развитие и постиженията в научната област на дисертационното изследване, свързани с информационната способност на скално-изсечените и мегалитни паметници. Това показва, че той като научен работник е способен самостоятелно да формулира и решава сравнително сложни комплексни научни задачи.

Постигнатите резултати и предявените 5 приноса на докторанта се явяват нови подходи, модели и доразвитие на съществуващите към настоящия момент знания за скално-изсечените и мегалитни паметници, допълнени с фактологически материал от автохтонни мегалитни структури от нова за Баланския полуостров област в Република Гърция. Направените заключения правилно обясняват физическата картина на изследваните явления и са логически завършени, поради което материалът е достоверен и претендираните 5 приноса следва да бъдат признати.

4. Оценка на публикациите по дисертацията и авторството

Списъкът на публикациите по дисертацията включва 5 статии и доклади, публикувани на научни форуми в страната и чужбина, свързани с тематиката на дисертационния труд. Всичките пет публикации са дело на докторанта.

В публикуваните статии и доклади са разкрити основните постановки на дисертационния труд, което дава възможност на заинтересованите специалисти да се запознаят с постигнатите резултати, а публикуването на материалите е основание да се признае тяхната значимост.

Декларирам, че нямам общи публикации с автора на дисертационния труд.

5. Литературна осведоменост и компетентност на докторанта

Като обобщение може да се каже, че дисертантът е навлязъл дълбоко в теорията и практиката относно възможностите за повишаване на информационната способност при вземане на конкретно научно-критично отношение към системите на скално-изсечените и мегалитни паметници и условията, при които те са могли да бъдат използвани, като получените резултати са публикувани в сборници на международни и наши научни форуми.

Относно литературната осведоменост на автора може да се каже, че той е съвременен изследовател, добре запознат с последните постижения и перспективи в областта на изследването му.

6. Оценка за автореферата

Авторефератът с общ обем 51 страници, представя правдиво структурата, съдържанието и приносните елементи на дисертационния труд на докторанта.

7. Критични бележки

Окончателният вариант на дисертацията показва, че докторантът се е съобразил с голяма част от направените при предварителната защита забележки. Въпреки това, някои неточности, все още присъстват в изследването, като например:

1. Номерацията на структурни елементи в отделните глави на дисертацията и реда на въвеждане на някои от основните проблематики в изучаването на мегалитизма и мегалитните структури на Балканите, което в някои случаи затруднява възприемането на съдържанието.

2. Списъкът на приетите съкращения в дисертацията е непълен, а в автореферата той отсъства.

Считам, че посочените критични бележки не снижават достойнствата на представения дисертационен труд.

8. Заключение

Положителната оценка при анализа на дисертацията и личния принос на автора за постигнатите резултати ми дава основание, да направя заключение, че представеният дисертационен труд на тема: „Мегалитни паметници от Егейска Тракия – Антропологически аспекти“ съответства на изискванията на ЗРАС на Република България и Правилника за приложението му за придобиване на образователната и научна степен „Доктор“.

Във връзка с това препоръчвам на членовете на уважаемото Научно жури да гласуват за присъждане на Ставрос Димитриос Киотсеоглу на образователната и научна степен „Доктор“ по научната специалност „Теория и история на културата“, професионално направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, докторант в задочна форма на обучение в катедра „Културология“ на Факултета по изкуствата при ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Дата: 07. 06. 2018 г.

РЕЦЕНЗЕНТ
доц. д-р Алексей Стоев